

А. М. Іванова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6932-8800>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.9.95

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

A. Ivanova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of S.I. Yuriy Department of Finance,
West Ukrainian National University

THE EFFECTIVENESS OF FISCAL POLICY IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

У статті досліджено особливості реалізації фінансової політики в умовах глобальних викликів, зумовлених військовими конфліктами, економічними кризами, пандеміями та енергетичною нестабільністю. Обґрунтовано зростаючу роль фінансової політики як інструменту забезпечення макроекономічної стабільності, державної безпеки та соціальної згуртованості. Виявлено ключові виклики для фінансової політики України, серед яких — бюджетна розбалансованість, скорочення податкової бази, зростання державного боргу та інституційна слабкість. Запропоновано кількісний підхід до оцінки фінансової ефективності на основі системи індикаторів, зокрема фінансового мультиплікатора, еластичності податкових надходжень, коефіцієнта податкового навантаження, індексу прозорості бюджету та індексу податкової адміністративної ефективності. Проаналізовано динаміку основних показників фінансової ефективності та виконання бюджету України у 2019—2024 рр., виявлено вплив зовнішніх і внутрішніх шоків на стан державних фінансів. Наголошено на необхідності підвищення адаптивності, прозорості та інституційної сталості фінансової політики в посткризовий період.

The article explores the features of fiscal policy implementation in Ukraine under conditions of heightened uncertainty caused by global challenges such as military conflicts, economic crises, pandemics, and energy instability. The study emphasizes the increasing importance of fiscal policy as a key instrument for ensuring macroeconomic stability, state security, and social cohesion. The main challenges to Ukraine's fiscal policy are identified, including budgetary imbalances, a shrinking tax base, rising public debt, and institutional weaknesses.

A quantitative approach to assessing fiscal efficiency based on a system of indicators is proposed, including the fiscal multiplier, tax revenue elasticity, tax burden coefficient, the Open Budget Index (OBI), and the Tax Administration Efficiency Index. The dynamics of Ukraine's fiscal efficiency and budget performance indicators during 2019—2024 are analyzed, highlighting the significant sensitivity of public finances to external and internal shocks.

The research demonstrates that prior to 2022, Ukraine's fiscal policy generally fulfilled its stabilization function, as reflected by a relatively high fiscal multiplier and stable tax burden. However, the COVID-19 pandemic and full-scale war starting in 2022 caused a sharp deterioration in fiscal indicators, including a negative fiscal multiplier, reduced transparency in budgetary processes, and weakened tax administration efficiency.

Signs of fiscal stabilization have emerged in 2023–2024, but systemic risks remain, particularly related to the loss of transparency and deterioration of fiscal management quality. Structural changes in budget expenditures and revenues between 2019 and 2024 illustrate the state's fiscal adaptation to new economic and security realities, notably a significant shift in spending priorities toward defense and security, and a growing reliance on international financial assistance.

The findings underline the need to enhance the adaptability, transparency, and institutional resilience of Ukraine's fiscal policy. Recommendations include ensuring a counter-cyclical fiscal approach, modernizing tax administration through digitalization, expanding the tax base, strengthening fiscal transparency, and improving methods of fiscal efficiency evaluation through quantitative modeling.

Thus, in the post-crisis period, the formation of an effective fiscal policy should be based on adaptability, institutional stability, technological modernization, and openness to ensure Ukraine's economic recovery, financial stability, and national security in a context of global uncertainty.

Ключові слова: фінансова політика, невизначеність, фінансова ефективність, державний борг, бюджетний дефіцит, податкове навантаження.

Key words: fiscal policy, uncertainty, fiscal efficiency, public debt, budget deficit, tax burden.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансова політика відіграє ключову роль у забезпеченні макроекономічної стабільності, стимулюванні економічного зростання та забезпеченні соціальної справедливості. Її значення особливо зростає в умовах підвищеної невизначеності, спричиненої як глобальними викликами, так і внутрішніми дисбалансами. Упродовж останнього десятиліття Україна неодноразово стикалася з екзогенними шоками, зокрема з геополітичними загрозами, економічною кризою, пандемією COVID-19, а з 2022 року — з масштабною збройною агресією з боку російської федерації. Кожен з цих викликів суттєво трансформував фінансове середовище та поставив нові вимоги до ефективності фінансового управління.

У таких умовах вітчизняна фінансова система змушена працювати в режимі підвищеного навантаження: необхідність підтримки секторів безпеки та оборони, фінансування соціальних виплат, стабілізації фінансової системи та забезпечення функціонування державних інституцій супроводжується суттєвим зростанням дефіциту бюджету, борговим навантаженням та поглибленням структурних диспропорцій. Нестабільність податкових надходжень, скорочення бази оподаткування, тінізація економіки та залежність від зовнішніх донорів створюють загрози для фінансової безпеки держави.

У цьому контексті постає нагальна потреба в удосконаленні механізмів фінансового регулювання та формуванні стійкої, гнучкої й адаптивної фінансової політики, здатної забезпечити фінансову стійкість держави в умовах невизначеності. Необхідним стає глибокий аналіз інструментів фінансової політики, оцінка їх ефективності, а також пошук оптимального балансу між стабілізаційною та стимулюючою функціями бюджету. Особливої уваги потребують підходи до моделювання впливу рівня податкового навантаження та тіньової економіки на фінансову ефективність, а також впроваджен-

ня сучасних цифрових технологій у сфері публічних фінансів.

Таким чином, актуальність дослідження ефективності фінансової політики України в умовах невизначеності зумовлена потребою у виробленні обґрунтованих рішень для стабілізації бюджетної системи, мінімізації фінансових ризиків та забезпечення довгострокової фінансової стійкості держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковому дискурсі фінансова політика посідає важливе місце як багатофункціональний інструмент державного впливу на економіку, що виконує стабілізаційну, алокаційну та перерозподільчу функції. У працях класиків теорії державних фінансів, зокрема лауреата Нобелівської премії з економіки С. Кузнеця, зазначається, що "фінансова політика стосується використання державних витрат і оподаткування для впливу на економіку. Уряди можуть використовувати експансіоністську фінансову політику для стимулювання економічного зростання під час рецесії, і навпаки — здійснювати рестрикційну фінансову політику, яка може бути використана для контролю над інфляцією" [1, с. 253].

Актуальні виклики, спричинені війною, пандемією, енергетичною кризою та інституційною нестабільністю, стимулюють наукову дискусію щодо адаптації фінансової політики до умов невизначеності. А. Крисоватий у своїх дослідженнях наголошує на потребі створення фінансового простору, який би не лише забезпечував економічну ефективність, але й включав безпекову складову. На його думку, "публічні фінанси враховують поряд із економічною ефективністю і фінансовою доцільністю участь публічних інституцій у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту... та здатність національного уряду створити такий фінансовий простір, який фінансово гарантуватиме захист громадян і бізнесу від внутрішніх загроз та зовнішніх безпе-

кових викликів" [2, с. 14].

Ф. Ткачик та Є. Бондаренко акцентують увагу на ролі інституційних засад фінансової політики у періоди кризи. На їхню думку, "важливо приділяти увагу інституційним й організаційно-правовим засадам фінансової політики на державному та місцевому рівнях, особливо під час подолання наслідків пандемії... та в умовах воєнного стану в Україні" [3, с. 340].

Проблематику масштабності впливу фінансової політики висвітлюють також В. Тарангул і В. Бантона, які зазначають, що "сфера та сила її впливу настільки велика, що значущість оптимальної фінансової політики важко переоцінити" [4, с. 30]. У свою чергу, Ю. І. Турянський розглядає фінансову політику як "складну систему економічних відносин між державою, підприємствами... з приводу розподілу та перерозподілу суспільного продукту" [5, с. 138].

Сучасний погляд на фінансову політику як відповідь на фінансові шоки пропонує М. Слатвінська, яка трактує її як "сукупність заходів... вирішення суперечностей, що виникають як реакція на зовнішні та внутрішні фінансові шоки" [6, с. 23]. Цю ідею розвиває Л. Сідельникова, яка наголошує, що фінансова політика — це "комплекс заходів... з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави" [7, с. 13].

Загальну конструкцію сучасної фінансової політики доповнює визначення Н. Гончаренко, Р. Долі та Д. Суріна, які пропонують розглядати її як "комплекс заходів... спрямованих на підвищення ефективності національної економіки та стимулювання економічного зростання країни в системі світового господарства" [8, с. 91].

Наукова школа фінансової політики також отримала значний внесок від Р. А. Масгрейва та П. Б. Масгрейва, які підкреслюють, що "фінансова політика — це система заходів, спрямованих на мобілізацію та перерозподіл ресурсів через податкову систему, державні витрати та боргове регулювання" [9].

Незважаючи на значну кількість праць, низка аспектів фінансової політики в умовах невизначеності все ще потребує подальших досліджень. Зокрема, залишаються відкритими питання ефективності бюджетних стабілізаторів, управління фінансовими ризиками в умовах геополітичних викликів, а також визначення оптимальних механізмів цифровізації фінансового адміністрування для підвищення стійкості економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка ефективності фінансової політики України в умовах невизначеності та визначення

Таблиця 1. Основні індикатори оцінки ефективності фінансової політики

Індикатор	Формула	Зміст та інтерпретація
Фінансовий мультиплікатор (m)	$m = \frac{\Delta GDP}{\Delta G}$	де ΔGDP — зміна валового внутрішнього продукту, ΔG — зміна обсягу державних витрат. Значення мультиплікатора, що перевищує одиницю ($m > 1$), свідчить про наявність стимулювального ефекту, тобто кожна одиниця державних витрат генерує приріст ВВП більший за її розмір.
Еластичність податкових надходжень (ε)	$\varepsilon = \frac{\Delta T / T}{\Delta GDP / GDP}$	де ΔT — зміна податкових надходжень, T — їх базовий рівень, ΔGDP і GDP — зміна та базовий рівень валового внутрішнього продукту відповідно. Чутливість бюджетних надходжень до економічної активності. Високі значення еластичності свідчать про здатність фінансової системи автоматично стабілізувати економіку без необхідності в додаткових заходах.
Коефіцієнт податкового навантаження	$Tax Burde = \frac{Total Tax Revenue}{GDP} \times 100\%$	де Total Tax Revenue — сума всіх податкових надходжень до бюджету. Показник відображає рівень фінансової централізації.
Індекс прозорості бюджету (ОВІ)	-	Рівень відкритості та доступності інформації про бюджет.
Індекс податкової адміністративної ефективності	-	Співвідношення витрат на адміністрування до надходжень, рівень добровільної сплати податків.

Джерело: сформовано на основі [10—13].

напрямів її вдосконалення з урахуванням потреб економіки у кризових та післякризових періодах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобальних викликів, зумовлених військовими конфліктами, економічними кризами, пандеміями та енергетичною нестабільністю, фінансова політика набуває особливого значення як ключовий інструмент державного реагування. Її своєчасність, гнучкість і результативність визначають здатність економіки адаптуватися до шоків, підтримувати соціально-економічну рівновагу та забезпечувати стійкість фінансової системи. У ситуації підвищеної невизначеності фінансова політика має не лише стабілізувати макроекономічні умови, а й сприяти економічному зростанню, зміцненню фінансового простору, державної безпеки та соціальної згуртованості.

Ефективність фінансової політики проявляється через її здатність підтримувати бюджетну рівновагу, стимулювати інвестиційні процеси, зменшувати соціальні диспропорції та оперативно реагувати на зовнішні й внутрішні ризики. Проте реалізація фінансової політики в умовах невизначеності супроводжується низкою специфічних викликів, серед яких слід виокремити:

Таблиця 2. Індикатори оцінки ефективності фінансової політики в Україні в 2019—2024 рр.

Показник	Рік					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Фінансовий мультиплікатор (m)	3,5	1,0	5,1	-0,2	1,0	2,2
Еластичність податкових надходжень (ε)	0,8	1,1	0,9	1,6	0,9	1,5
Податкове навантаження (%)	34%	34%	33%	34%	32%	34%
Індекс прозорості бюджету (OBI)	63	-	65	-	38	-
Індекс податкової адміністративної ефективності	0,016	0,014	0,015	0,014	0,013	0,011

Джерело: сформовано на основі [14—16].

— бюджетну розбалансованість, зумовлену суттєвим зростанням оборонних і соціальних видатків за обмеженості доходної бази;

— скорочення податкової бази внаслідок втрати територій, трудових ресурсів і руйнування бізнес-інфраструктури;

— зростання залежності від зовнішньої фінансової допомоги, що обмежує фінансову автономію;

— стрімке нарощування державного боргу, що створює довгострокові фінансові ризики;

— поширення тіньових економічних практик, що знижує податкову ефективність;

— інституційну слабкість, прояви якої посилюються через недосконале адміністрування та недостатню прозорість.

Окрім того, сучасна фінансова політика має адаптуватися до викликів цифрової трансформації, екологічного переходу, зміни глобальних податкових правил (BEPS) та демографічних змін.

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у поглибленій оцінці фінансової ефективності в нових умовах, що передбачає розробку об'єктивних кількісних підходів до її вимірювання. Традиційні якісні оцінки не дозволяють повною мірою врахувати комплексність впливу різноспрямованих факторів на результати фінансової політики. Тому доцільним є застосування математичних методів моделювання, які забезпечують можливість:

— формалізувати взаємозв'язки між макроекономічними, бюджетними й інституційними показниками;

— кількісно оцінити рівень фінансової ефективності;

— виявити детермінанти фінансової стійкості та ризики її порушення.

З огляду на складність і багатовимірність фінансової політики, її ефективність доцільно оцінювати за допомогою системи кількісних індикаторів, кожен з яких відображає окремий аспект функціонування фінансової системи (табл. 1).

Одним із ключових інструментів аналізу є розрахунок фінансового мультиплікатора (m), який демонструє, наскільки ефективно державні витрати стимулюють економічне зростання.

Ще одним важливим показником є еластичність податкових надходжень відносно ВВП (ϵ), яка відображає чутливість доходів бюджету до змін в економічній активності. Високе значення еластичності свідчить про

здатність фінансової системи автоматично стабілізувати економіку без необхідності в додаткових заходах.

Крім того, для оцінки загального податкового навантаження використовується коефіцієнт податкового навантаження (Tax Burden). Цей показник дозволяє оцінити рівень фінансової централізації економіки та його відповідність цілям соціально-економічної політики.

Оцінка фінансової ефективності також включає показники інституційної якості, зокрема індекс прозорості бюджету (Open Budget Index, OBI), що характеризує відкритість бюджетного процесу, доступність бюджетної інформації для громадськості та можливості громадського контролю, та індекс податкової адміністративної ефективності, який вимірює співвідношення витрат на адміністрування до суми податкових надходжень, рівень добровільної сплати податків, а також частку податкового боргу в загальній сумі зобов'язань.

Комплексне застосування зазначених індикаторів дозволяє не лише кількісно оцінити результати фінансової політики, а й виявити її структурні слабкі місця, сформулювати обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності управління державними фінансами в умовах невизначеності (табл. 2).

Проведений аналіз динаміки індикаторів ефективності фінансової політики в Україні у 2019—2024 рр. засвідчив її високу чутливість до зовнішніх і внутрішніх шоків. У довоєнний період фінансова політика загалом виконувала свою стабілізаційну функцію, що підтверджується високими значеннями фінансового мультиплікатора та відносною стійкістю податкового навантаження. Водночас пандемія COVID-19 у 2020 р. та особливо повномасштабна війна в 2022 р. зумовили істотне погіршення ключових показників: зниження фінансового мультиплікатора до негативних значень, зростання податкового навантаження за умов зменшення економічної бази, падіння прозорості бюджетного процесу та скорочення адміністративної ефективності податкової системи.

У 2023—2024 рр. зафіксовані ознаки поступової стабілізації, проте вони супроводжуються системними ризиками, пов'язаними із втратою прозорості бюджетного процесу та зниженням якості податкового адміністрування. У цьому контексті підвищення ефективності фінансової політики потребує реалізації комплексу заходів, спрямованих на забезпечення контрциклічного характеру бюджетної політики, модернізацію податкового адміністрування, розширення бази оподаткування

Таблиця 3. Показники виконання бюджету України в 2019—2024 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Доходи бюджету, млрд грн	1289,8	1376,7	1662,2	2196,3	3104,3	3587,8
Видатки бюджету, млрд грн	1370,1	1595,3	1844,4	3043,5	4440,9	4944
Дефіцит бюджету, млрд грн	-84,3	-223,9	-186,9	-844,8	-1327,7	-1350,6
Державний борг, млрд грн	1998,3	2551,9	2671,8	4071,7	5519,5	6980,9
Дефіцит бюджету, % ВВП	2%	5%	3%	16%	20%	18%
Державний борг, % ВВП	50%	61%	49%	78%	84%	91%

Джерело: сформовано на основі [14; 15; 17].

та підвищення інституційної прозорості в управлінні державними фінансами.

Таким чином, адаптивність, прозорість та інституційна сталість повинні стати ключовими пріоритетами фіскальної політики України у посткризовий період.

Ефективність фіскальної політики також значною мірою залежить від здатності держави забезпечувати своєчасне і повне виконання бюджетних призначень. Показники виконання бюджету відображають реальну спроможність уряду мобілізувати доходи, контролювати видатки та підтримувати збалансованість державних фінансів. В умовах зростаючої економічної і політичної невизначеності у 2019—2024 рр. Україна зіткнулася із численними викликами, що спричинили коливання обсягів доходів, збільшення дефіциту бюджету та активізацію запозичень. У цьому контексті аналіз основних показників виконання державного бюджету дозволяє глибше виявити причини низької фіскальної ефективності та окреслити пріоритетні напрями удосконалення бюджетної політики в посткризовий період (табл. 3).

З даних табл. 3 видно, що до 2021 р. бюджетна складова фіскальної політики залишалася відносно збалан-

сованою: дефіцит бюджету не перевищував 5% ВВП, а рівень державного боргу утримувався на прийнятному рівні (приблизно 50% ВВП). Однак уже в 2022 р. під впливом повномасштабної війни відбулося різке погіршення бюджетних показників. Дефіцит бюджету зріс до 16% ВВП, а у 2023—2024 рр. залишався на рівні 18—20% ВВП. Одночасно обсяг державного боргу наблизився до 91% ВВП, що є критичним рівнем за міжнародними стандартами.

Стрімке зростання бюджетних дефіцитів та боргового навантаження свідчить про зниження спроможності держави забезпечувати сталу фіскальну політику. Нездатність повною мірою мобілізувати доходи та утримувати видатки в межах економічних можливостей зумовила високу залежність від зовнішнього фінансування та внутрішніх запозичень. Це, у свою чергу, підвищує ризики боргової нестійкості, обмежує простір для антикризових заходів та стримує здатність фіскальної політики стимулювати економічне зростання.

Отже, погіршення показників виконання бюджету стало однією з ключових причин зниження фіскальної ефективності в Україні в умовах багатфакторної кризи.

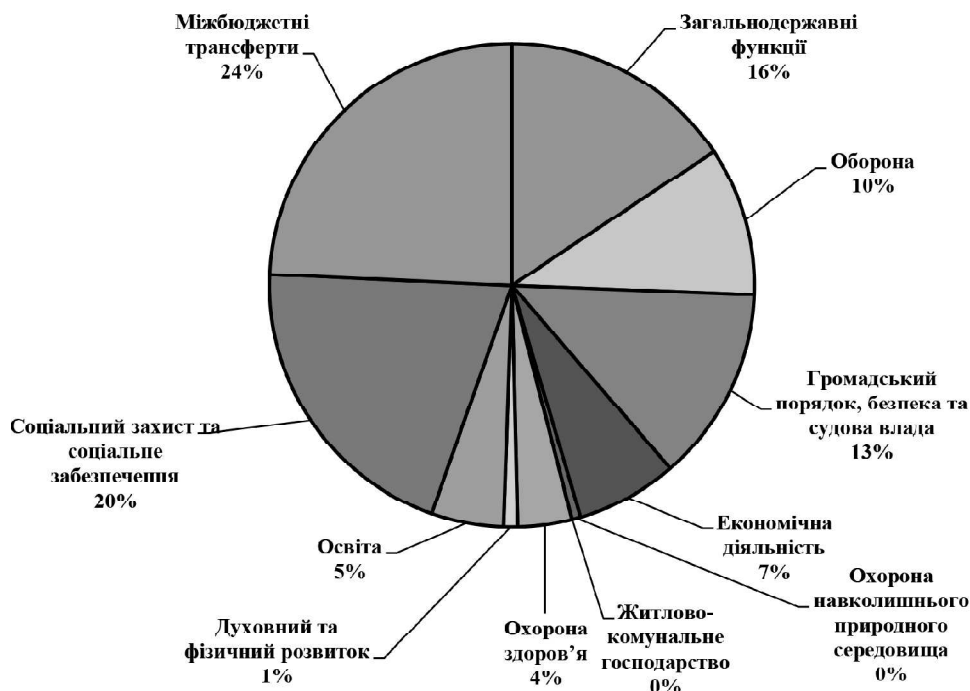

Рис. 1. Структура видатків Державного бюджету України в 2019 р.

Джерело: сформовано на основі [15].

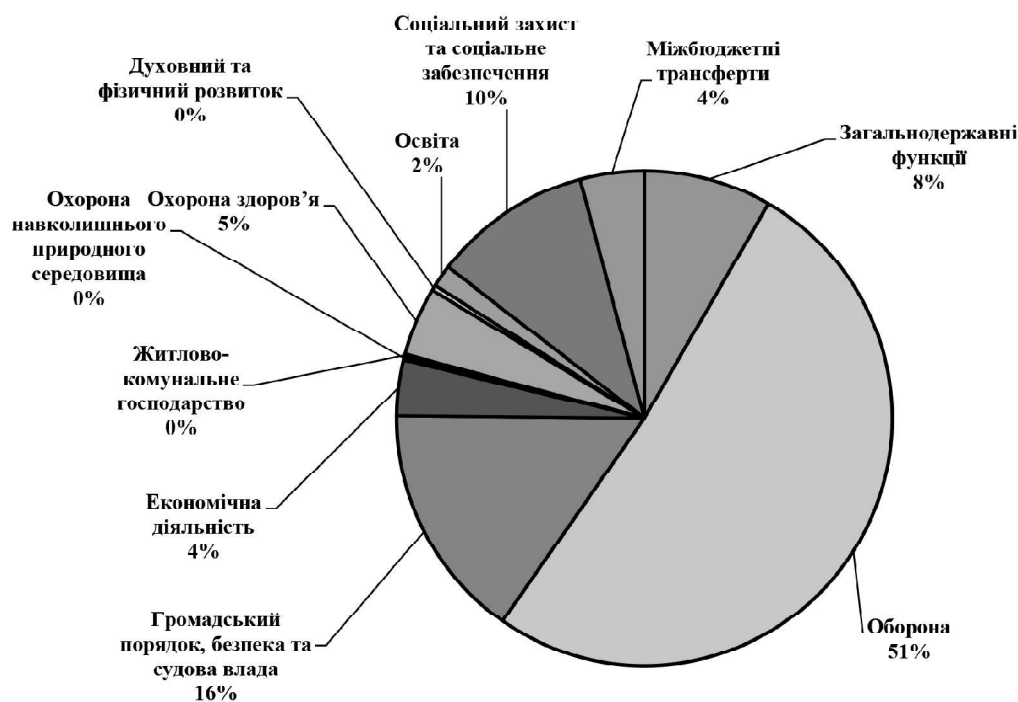

Рис. 2. Структура видатків Державного бюджету України в 2024 р.

Джерело: сформовано на основі [15].

Об'єктивними причинами такої ситуації стало повномасштабне військове вторгнення та пріоритетне фінансування оборони, гуманітарної допомоги населенню, енергетичної інфраструктури, підтримки ВПО (вимушено переміщених осіб) тощо (рис. 1, рис. 2).

Як бачимо на рис. 1 та рис. 2, зміна структури видатків Державного бюджету України між 2019 і 2024 рр. є наочним свідченням адаптації фіскальної політики країни до нових економічних та політичних умов, зокрема у відповідь на зовнішньополітичні загрози та внутрішні виклики. Аналіз динаміки бюджетних витрат дозволяє виокремити кілька ключових тенденцій, які розкривають пріоритети державної фінансової політики в умовах невизначеності, а саме значне збільшення частки видатків на оборону, що зросла з 9,94% у 2019 р. до 51,36% у 2024 р. Це відображає гостру потребу в зміцненні обороноздатності країни в умовах ескалації військового конфлікту та зовнішніх загроз. Таке різке збільшення фінансування може свідчити про адаптацію фіскальної політики до нових безпекових реалій, коли основна частина державних витрат орієнтована на забезпечення національної безпеки та стабільності.

Окрім того, зростають видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу з 13,07% до 15,44%, що вказує на необхідність підтримання внутрішньої стабільності через забезпечення правопорядку, боротьбу з кримінальними загрозами та зміцнення правосуддя в умовах соціальних та політичних змін. Витрати на охорону здоров'я також зросли з 3,60% у 2019 р. до 4,49% у 2024 р., що може бути обґрунтоване необхідністю покращення медичного забезпечення населення в умовах пандемії та збройного конфлікту, а також важливістю зміцнення системи охорони здоров'я в умовах кризи.

За рештою статей видатків спостерігається скорочення, зокрема частка видатків на загальнодержавні функції зменшилася з 15,68% у 2019 р. до 8,34% у 2024 р.,

що відображає суттєве скорочення витрат на загальнодержавні адміністративні потреби. Це може бути наслідком оптимізації державних витрат та перегляду ефективності функціонування органів державної влади в умовах обмежених ресурсів, а також спрямування більшої частини фінансових ресурсів на інші, більш пріоритетні напрями. Частка видатків на економічну діяльність скоротилася з 6,75% у 2019 р. до 3,64% у 2024 р., що може бути наслідком скорочення фінансування програм економічного розвитку в умовах кризової економічної ситуації. Такий тренд свідчить про орієнтацію бюджету на покриття невідкладних соціальних та безпекових витрат на шкоду довгостроковим економічним програмам. Інша значна зміна торкається зниження видатків на охорону навколишнього природного середовища — з 0,59% до 0,21%, видатків на освіту — з 4,82% до 1,44% та витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення — з 20,37% до 10,36%. Це може бути результатом необхідності скорочення державних витрат на соціальні програми та освіту через обмеженість бюджетних ресурсів, які в умовах кризи були переорієнтовані на оборонні та безпекові потреби. При цьому скорочення міжбюджетних трансфертів з 24,26% до 4,19%, переважно пов'язано із процесом децентралізації бюджетних повноважень.

Зміни у структурі видатків бюджету України між 2019 і 2024 рр. відображають коригування фіскальної політики на тлі економічних, соціальних та політичних викликів, зокрема військового конфлікту та глобальних кризових явищ. Переорієнтація бюджетних видатків на безпеку та оборону, з одночасним скороченням соціальних та економічних витрат, є логічним кроком у забезпеченні стабільності держави в умовах збройної агресії та економічної нестабільності.

При цьому, важливим елементом побудови ефективної фіскальної політики є дохідна частина бюджету, яка

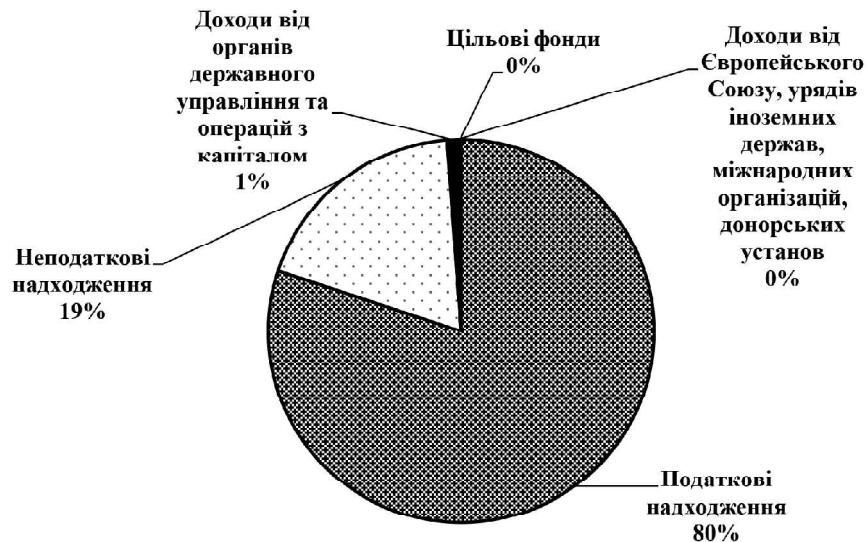

Рис. 3. Структура доходів Державного бюджету України в 2019 р.

Джерело: сформовано на основі [15].

також зазнала суттєвих трансформацій в умовах невизначеності та військового конфлікту (рис. 3, рис. 4).

Зміна структури доходів Державного бюджету України за період 2019 та 2024 рр. свідчить про суттєві трансформації у джерелах наповнення бюджету, що зумовлено як внутрішніми економічними чинниками, так і зовнішньополітичними обставинами. Аналіз структури доходів дозволяє виявити основні тенденції та окреслити напрями фіскальної адаптації держави в умовах кризи, а саме скорочення частки податкових надходжень у загальній структурі доходів з 80,12% у 2019 р. до 52,75% у 2024 р. Це зменшення відображає як звуження податкової бази через економічний спад та воєнні дії, так і необхідність активізації альтернативних джерел фінансування бюджету, зокрема за рахунок міжнародної допомоги. При цьому, зростає роль неподаткових надходжень з 18,70% до 31,20%. Це свідчить про активізацію альтернативних джерел фінансування державного бюджету в умовах падіння традиційних податкових надходжень.

Найбільш показовою зміною стало збільшення частки доходів від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ з 0,11% у 2019 р. до 15,18% у 2024 р. Це свідчить про критичну роль міжнародної фінансової підтримки в забезпеченні стабільності державного бюджету України в умовах війни. Фінансова допомога стала одним із ключових компенсаторів падіння власних доходів бюджету.

Доходи від органів державного управління та операцій з капіталом залишилися майже незмінними — 0,89% у 2019 р. та 0,86% у 2024 р., що свідчить про стабільність даного джерела, хоча його частка залишається незначною, а доходи цільових фондів практично зникли (з 0,18% до 0,02%), що може вказувати на припинення або зменшення спеціальних програм фінансування.

Загалом, можна сказати, що структура доходів Державного бюджету України у 2024 р. зазнала суттєвих

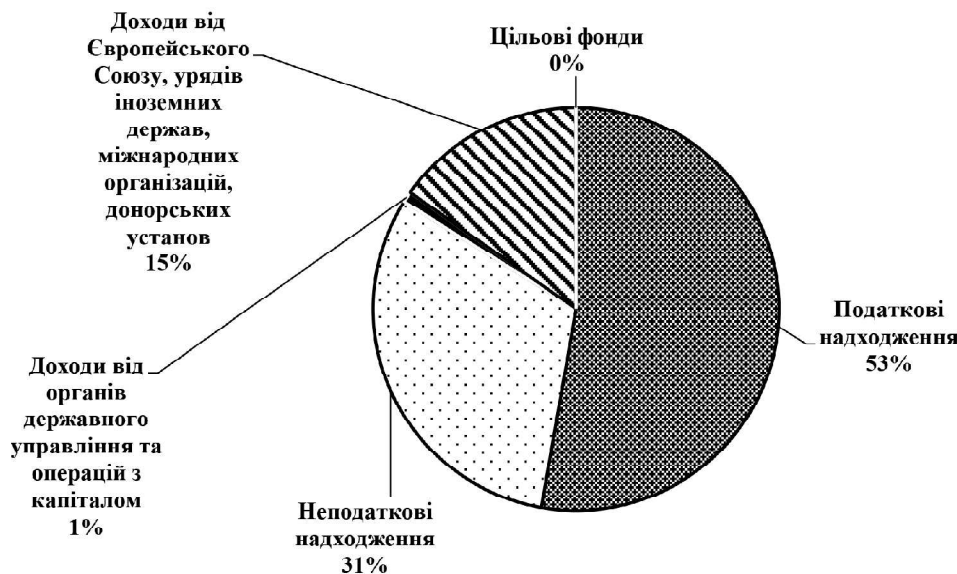

Рис. 4. Структура доходів Державного бюджету України в 2024 р.

Джерело: сформовано на основі [15].

змін у порівнянні з 2019 р., що свідчить про адаптацію фіскальної системи до умов війни та економічної нестабільності. Основною тенденцією стало зменшення питомої ваги податкових надходжень та зростання залежності бюджету від міжнародної фінансової допомоги. Це створює як можливості для підтримання бюджетної стабільності в короткостроковій перспективі, так і ризики фіскальної залежності та втрати бюджетного суверенітету в довгостроковій перспективі.

Аналіз змін у структурі доходів і видатків Державного бюджету України у 2019—2024 рр. показав глибокі трансформації фіскальної політики у відповідь на виклики воєнного часу, економічної нестабільності та соціальних кризових явищ. Наявні тенденції демонструють адаптивність державної фінансової системи, проте водночас виявляють посилення певних системних ризиків, що можуть негативно впливати на фіскальну ефективність у середньо— та довгостроковій перспективі.

З огляду на це, можна виокремити основні ризики забезпечення ефективної фіскальної політики в Україні в умовах невизначеності:

- залежність бюджету від зовнішнього фінансування — значне збільшення частки міжнародної допомоги у структурі доходів створює ризики зовнішньої фіскальної залежності. Втрата контролю над основними джерелами фінансування у разі зміни геополітичної кон'юнктури або зменшення обсягів донорської підтримки може спричинити дефіцит бюджету та загрозу для макророзбалансованості;

- скорочення власних податкових надходжень — зменшення частки податкових надходжень свідчить про зниження ефективності традиційних механізмів наповнення бюджету. Подальше звуження податкової бази через падіння економічної активності, руйнування виробничих потужностей та скорочення доходів населення може посилити фіскальну нестабільність;

- надмірна мілітаризація бюджету — різке збільшення частки видатків на оборону та безпеку, хоча і виправдане в умовах війни, створює ризик недофінансування інших важливих напрямів розвитку — освіти, охорону здоров'я, інфраструктуру, що в майбутньому може поглибити соціально-економічні дисбаланси;

- висока частка поточних витрат у структурі видатків — зменшення капітальних інвестицій і концентрація коштів на фінансуванні поточних потреб (зарплати, соціальні виплати, військові закупівлі) призводить до деградації економічної бази країни та знижує потенціал для постконфліктного економічного відновлення;

- зростання боргового навантаження — фінансування дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх позик та збільшення боргового навантаження може обмежити фіскальні можливості в майбутньому через необхідність обслуговування боргу, що впливатиме на доступність ресурсів для розвитку;

- невизначеність економічного середовища — непередбачуваність тривалості війни, темпів економічного відновлення, змін у міжнародній підтримці та поведінки внутрішніх економічних агентів створюють високий рівень невизначеності щодо надходжень і витрат бюджету, що ускладнює планування та ефективне управління державними фінансами.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах глобальних викликів, зумовлених військовими конфліктами, економічними кризами, пандеміями та енергетичною нестабільністю, фіскальна політика набуває особливого значення як ключовий інструмент державного реагування. Її своєчасність, гнучкість і результативність визначають здатність економіки адаптуватися до шоків, підтримувати соціально-економічну рівновагу та забезпечувати стійкість фінансової системи.

Проведений аналіз засвідчив, що в ситуації підвищеної невизначеності фіскальна політика має не лише стабілізувати макроекономічні умови, а й сприяти економічному зростанню, зміцненню фіскального простору, державної безпеки та соціальної згуртованості. Водночас реалізація фіскальної політики в Україні у 2019—2024 рр. супроводжувалася низкою викликів: бюджетною розбалансованістю через зростання видатків на оборону та соціальну сферу, скороченням податкової бази, збільшенням залежності від зовнішньої допомоги, нарощенням державного боргу, посиленням тінювих економічних процесів та інституційною слабкістю.

Аналіз основних індикаторів ефективності фіскальної політики продемонстрував високу чутливість української економіки до зовнішніх і внутрішніх шоків, а також необхідність системних змін у сфері бюджетної та податкової політики. Особливо тривожними є тенденції до погіршення прозорості бюджетного процесу та зниження адміністративної ефективності податкової системи у 2023—2024 рр., що загрожує довгостроковій фінансовій стабільності.

З огляду на вищезазначене, ключовими напрямками підвищення ефективності фіскальної політики України, на нашу думку, є:

- забезпечення контрциклічного характеру бюджетної політики шляхом створення стабілізаційних фондів і запровадження механізмів автоматичних стабілізаторів;

- модернізація податкового адміністрування із застосуванням цифрових технологій для зниження рівня тінізації економіки та підвищення добровільності сплати податків;

- розширення податкової бази за рахунок стимулювання відновлення бізнес-інфраструктури, підтримки малого і середнього підприємництва, а також заходів із деофшоризації;

- посилення інституційної прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами через вдосконалення практик відкритого бюджету та громадського контролю;

- удосконалення методів оцінки фіскальної ефективності шляхом використання кількісного аналізу та математичного моделювання для виявлення основних детермінант фіскальної стійкості та ризиків її порушення.

Таким чином, у посткризовий період адаптивність, прозорість, інституційна сталість і технологічна модернізація мають стати основою формування ефективної фіскальної політики України, здатної забезпечити економічне відновлення, соціальну згуртованість і національну безпеку в умовах глобальної невизначеності.

Література:

1. Kuznets S. Modern Economic Growth: Findings and Reflections. American Economic Review, American Economic Association. 1973. Vol. 63 (3). P. 247—258.
2. Крисоватий, А. Воєнні реалії фінансового простору публічних фінансів України. Світ фінансів. 2023. № 1 (74). С. 8—30.
3. Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
4. Бантон В. Д., Тарангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 21. С. 30—35.
5. Турянський Ю. І. Використання інструментів фінансової політики. Науковий вісник НЛТУ України. 2017. Т. 27, № 7. С. 138—142.
6. Слатвінська М. О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи: автореф. дис.... докт. екон. наук: 08.00.08 / ОНЕУ. Одеса, 2019. 43 с.
7. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія. Херсон: Грін Д.С., 2010. 436 с.
8. Гончаренко Н., Доля Р., Сурін Д. Фіскальний інструментарій як ключовий елемент системи регулювання економічного розвитку держави на макрорівні. Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Вип. 5. С. 90—93.
9. Musgrave, R. A., Musgrave, P. B. Public Finance in Theory and Practice. New York: McGraw-Hill, 1989. 627 p. URL: https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Richard%20A.%20and%20Musgrave%20Peggy%20B.%201989%20%281973%29%20Public%20Finance%20in%20Theory%20and%20Practice_5th%20ed.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
10. International Budget Partnership. Open Budget Survey. URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/> (дата звернення: 20.04.2025).
11. International Monetary Fund. Revenue Administration Gap Analysis Program (RA-GAP). URL: <https://www.imf.org/en/Topics/fiscal-policies/revenue-administration-gap-analysis> (дата звернення: 20.04.2025).
12. International Monetary Fund. World Economic Outlook Database. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (дата звернення: 20.04.2025).
13. World Bank. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (дата звернення: 20.04.2025).
14. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні (за даними Міністерства фінансів України). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
15. Open budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
16. Open Budget Survey Results 2023. International Budget Partnership. URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2023/ukraine>
17. Державний та гарантований державою борг України. (за даними Міністерства фінансів України). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>

References:

1. Kuznets, S. (1973), "Modern economic growth: Findings and reflections", American Economic Review, vol. 63, no. 3, pp. 247—258.
2. Krysovaty, A. (2023), "Military realities of the fiscal space of public finances in Ukraine", Svit finansiv, vol. 1 (74), pp. 8—30.
3. Krysovaty, A.I. (Ed.) (2024), Moderni finansy: hlobalni vyklyky i suchasni trendy [Modern finance: Global challenges and current trends], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.
4. Banton, V.D. and Tarangul, V.I. (2010), "Fiscal policy and the mechanism of its implementation", Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 21, pp. 30—35.
5. Turianskyi, Yu.I. (2017), "Use of fiscal policy instruments", Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, vol. 27, no. 7, pp. 138—142.
6. Slatvinska, M.O. (2019), "Fiscal policy under conditions of modernization of the financial system", Doctor of Economics. Thesis, Money, finance and credit, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine.
7. Sidelnikova, L.P. (2010), Podatkovi ta pozychkovi finansy: fiskalna filosofiiia vyboru [Tax and loan finances: Fiscal philosophy of choice], Hrin D.S., Kherson, Ukraine.
8. Honcharenko, N., Dolia, R. and Surin, D. (2016), "Fiscal tools as a key element of the system of regulating the country's economic development at the macro level", Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, vol. 5, pp. 90—93.
9. Musgrave, R.A. and Musgrave, P.B. (1989), Public Finance in Theory and Practice, 5th ed., McGraw-Hill, New York, USA.
10. International Budget Partnership (2025), "Open Budget Survey", available at: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/> (Accessed 20 April 2025).
11. International Monetary Fund (2025), "Revenue Administration Gap Analysis Program (RA-GAP)", available at: <https://www.imf.org/en/Topics/fiscal-policies/revenue-administration-gap-analysis> (Accessed 20 April 2025).
12. International Monetary Fund (2025), "World Economic Outlook Database", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (Accessed 20 April 2025).
13. World Bank (2025), "World Development Indicators", available at: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Accessed 20 April 2025).
14. Index.Minfin (2025), "Gross Domestic Product (GDP) in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (Accessed 20 April 2025).
15. Open Budget Portal (2025), "Open budget. State web portal of the budget for citizens", available at: <https://openbudget.gov.ua> (Accessed 20 April 2025).
16. International Budget Partnership (2025), "Open Budget Survey Results 2023", available at: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2023/ukraine> (Accessed 20 April 2025).
17. Index.Minfin (2025), "State and state-guaranteed debt of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (Accessed 20 April 2025).
Стаття надійшла до редакції 26.04.2025 р.